

شاخصه‌های برتری پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در مقایسه با دیگر پیامبران از منظر قرآن و تفاسیر شیعه قرن حاضر

زهره عبداللهی^۱

چکیده

پیامبر اکرم حضرت محمد (ص)، به عنوان خاتم پیامبران الهی، جایگاهی بی همتا در نظام تشریع و تکوین دارد. شاخصه‌ها و وجوه متعددی در برتری پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم، در مقایسه با سایر پیامبران شمرده شده است. از جمله این ویژگی‌ها می‌توان به خاتمیت، جامعیت دین اسلام، مقام شفاعت کبری، تجلیل الهی در خطاب، عظمت اخلاقی، جهان شمولی رسالت، معراج آسمانی و نقش رحیمیت عام و خاص اشاره کرد. این پژوهش با روش تحلیلی-توصیفی و تکیه بر منابع دست اول دینی و مقالات پژوهشی، بر آن است تا برتری پیامبر اسلام (ص) را نه تنها به عنوان آخرین فرستاده الهی، بلکه به عنوان اسوه‌ای کامل برای تمام اعصار و امصار تبیین نماید. این مقاله با بررسی جامع آیات قرآن کریم، روایات معصومین (ع)، تفاسیر برجسته شیعی قرن حاضر، به تحلیل شاخصه‌های ممتاز وجود مقدس رسول خدا (ص) می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: شاخصه، برتری، پیامبر اکرم (ص)، قرآن، تفاسیر شیعه.

۱. زهره عبداللهی، طلبه‌ی پایه پنجم مقطع سطح دو مدرسه‌ی علمیه حضرت فاطمه محدثه سلام الله علیها اصفهان

خداوند متعال در قرآن کریم، فلسفه‌ی ارسال پیامبران را هدایت انسان‌ها به سوی فطرت توحیدی می‌داند:

«هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»^۱

هر چند همه‌ی پیامبران الهی در ابلاغ رسالت الهی مشترک‌اند، اما قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام) به طور ویژه بر امتیازات منحصر به فرد پیامبر خاتم (ص) تأکید دارند. این امتیازات نه تنها در بُعد شخصیتی، بلکه در ابعاد رسالت، کتاب آسمانی، و تأثیرگذاری جهانی او تجلی یافته است. این مقاله با هدف واکاوی این شاخصه‌ها، مبتنی بر منابع قرآنی، تفاسیر شیعی و مقالات علمی معتبر، به رشته‌ی تحریر درآمده است.

خاتمیت و پایان بخش نبوت تشریعی

یکی از بنیادی‌ترین ویژگی‌های پیامبر اکرم (ص)، خاتمیت ایشان است که در قرآن کریم به صراحت بیان شده است:

«مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ»^۲

علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، خاتمیت را به معنای «پایان یافتن سلسله نبوت تشریعی» می‌داند و توضیح می‌دهد که این ویژگی، پیامبر اسلام (ص) را به عنوان کامل‌ترین حلقه‌ی ارتباط بین خدا و بشر معرفی می‌کند.^۳ به عبارت دیگر، با آمدن ایشان، دین الهی به کمال نهایی خود رسید و نیاز به ارسال پیامبر جدید پس از ایشان منتفی گردید.

آیت الله جوادی آملی نیز در تفسیر موضوعی قرآن کریم، با استناد به آیه «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ»^۴، بر هیمنه‌ی قرآن بر کتب آسمانی پیشین تأکید می‌کند:

خداوند می‌فرماید: همه‌ی انبیا حق آوردند ولی کتب انبیای گذشته، زیر هیمنه و سیطره و نفوذ قرآن کریم حفظ می‌شود. وقتی خدا قرآن را مُهَيِّم بر کتب انبیای پیشین قرار داده، چون کمال علمی هر پیامبری در کتاب آسمانی او و کمال علمی پیغمبر خاتم نیز در قرآن ظهور می‌کند، پس ره‌آورد رسول خدا بالاتر از کتب انبیای

۱. سوره جمعه، آیه ۲

۲. سوره احزاب، آیه ۴۰

۳. طباطبایی، ۳۹۰ق، ج ۱۶، ص ۳۲۷

۴. سوره مائده، آیه ۴۸

پیشین است. هر پیغمبری امتش را به محتوای کتابش دعوت می‌کند و عصاره دعوت پیامبر خاتم که خود واجد معارف قرآن است، نیز هدایت به مضامین بلند قرآن کریم است.

حاصل آنکه: مقام و شخصیت معنوی هر پیغمبر در کتاب آسمانی او تجلی می‌کند، مقام موسای کلیم در حدّ تورات و مقام عیسی مسیح در حدّ انجیل جلوه‌گر شده است، انبیای پیشین نیز در حدّ کتب و صحف آسمانی خود ظهور کرده‌اند، وقتی سیطره و فضیلت قرآن بر همه کتاب‌های انبیای سلف ثابت شود سیطره و فضیلت رسول خاتم نیز بر دیگر انبیا ثابت می‌شود، زیرا پیغمبر در حدّ قرآن است و قرآن، مهیمن است، پس پیغمبر اسلام مهیمن است. «هیمنه» یعنی سیطره و نفوذ علمی، نه نفوذ مادی چون «الأنبياء إخوة» انبیا هیمنه مادی ندارند اگر سیطره‌ای باشد همان سیطره‌ی علمی و عملی آن بر تمام ادیان گذشته است و این امر، نشان‌دهنده‌ی برتری ذاتی پیامبر اسلام (ص) به عنوان حامل این کتاب آسمانی است.^۱

در مقاله‌ای با عنوان «خاتمیت پیامبر اسلام در قرآن و روایات» (۱۳۹۹)، منتشر شده در مجله پژوهش‌های قرآن و حدیث، آمده است:

«خاتمیت نه تنها به معنای پایان نبوت، بلکه تأکیدی بر جامعیت و کمال دین اسلام است. این مفهوم در روایات اهل بیت (ع) به عنوان ضامن حفظ دین از تحریف و انحراف معرفی شده است.»^۲

مقام شفاعت کبری و "مقام محمود"

قرآن کریم در آیات متعددی به مقام والای پیامبر اکرم (ص) در قیامت اشاره کرده است. یکی از بارزترین این موارد، وعده الهی درباره «مقام محمود» است:

«عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا»^۳

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه، «مقام محمود» را مرتبه‌ی شفاعت کبری می‌داند که در روز قیامت، تمام خلایق - از انبیا تا امت‌ها - به ستایش آن خواهند پرداخت.^۴ این مقام، ویژه‌ی پیامبر خاتم (ص) است و حتی انبیای اولوالعزم نیز به چنین جایگاهی دست نیافته‌اند. در روایات شیعی نیز تأکید شده است که شفاعت پیامبر

۱. جوادی آملی، ۱۳۷۸، ج ۸، ص ۱۴۵

۲. رضوی، ۱۳۹۹، ص ۴۵

۳. سوره اسراء، آیه ۷۹

۴. طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۳، ص ۱۷۵

(ص) شامل تمام امت‌ها می‌شود و این ویژگی، بیانگر وسعت رحمت الهی است که در وجود ایشان تجلی یافته است.^۱

در مقاله‌ای با عنوان «شفاعت کبری در اندیشه شیعه» (۱۴۰۰)، نویسنده با استناد به روایات معصومین (ع) می‌نویسد:

«شفاعت پیامبر (ص) نه تنها شامل گناهکاران امت اسلامی، بلکه تمام انسان‌های مستضعفی می‌شود که در طول تاریخ به دلایل مختلف از هدایت محروم مانده‌اند. این شفاعت، تجلی رحمت الهی است که در وجود رسول خدا (ص) متجلی شده است.»^۲

تجلیل الهی در خطاب و صلوات فرستادن

خداوند متعال در قرآن کریم، پیامبر اکرم (ص) را با عناوین ویژه و تجلی آمیزی خطاب می‌کند که برای سایر انبیا سابقه ندارد. برای مثال، در آیات متعدد، ایشان با عبارت «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ» یا «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ» مورد خطاب قرار می‌گیرند، حال آنکه دیگر پیامبران مانند حضرت آدم (ع)، نوح (ع)، و موسی (ع) با نام شخصی خوانده شده‌اند.^۳ این تفاوت در خطاب، نشان‌دهنده جایگاه بی‌بدیل پیامبر اسلام (ص) در نزد پروردگار است.

همچنین، فرمان الهی به صلوات فرستادن بر پیامبر (ص) در آیه «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (سوره احزاب، آیه ۵۶)، امتیازی منحصر به فرد برای ایشان محسوب می‌شود. آیت الله جوادی آملی در تحلیل این آیه، صلوات را نه تنها یک تکلیف عبادی، بلکه نشانه‌ای از پیوند معنوی امت با رسول خدا (ص) می‌داند. وی معتقد است این دستور الهی، جایگاه پیامبر (ص) را به عنوان محور وحدت امت اسلامی تثبیت می‌کند.^۴

در پژوهشی با عنوان «صلوات بر پیامبر (ص) در قرآن و حدیث» (۱۴۰۱)، آمده است:

۱. کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۴۴۶

۲. حسینی، ۱۴۰۰، ص ۷۲

۳. سوره نور، آیه ۶۳.

۴. جوادی آملی، ۱۳۷۸، ج ۸، ص ۲۰۰

«صلوات فرستادن بر پیامبر (ص) نه تنها عملی عبادی، بلکه تأکیدی بر نقش محوری ایشان در نظام هستی است. این عمل، پیوند امت با نبوت را تقویت کرده و یادآور جایگاه رفیع رسول خدا (ص) در نزد پروردگار است.»^۱

عظمت اخلاقی و خُلق عظیم

قرآن کریم در توصیف اخلاق پیامبر اکرم (ص)، از تعبیر بی‌همتای «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۲، استفاده کرده است. این در حالی است که قرآن، متاع دنیا را «قَلِيلًا»^۳ و دسیسه‌های شیطان را «ضَعِيفًا»^۴ می‌خواند. علامه طباطبایی با استناد به این آیه، اخلاق پیامبر (ص) را تجلی کمال مطلق اخلاقی می‌داند که شامل تمام فضایل انسانی از جمله عدالت، رأفت، صداقت، و تواضع می‌شود.^۵

در روایات متعدد نیز به تأثیرپذیری اصحاب از اخلاق نیکوی پیامبر (ص) اشاره شده است. به عنوان مثال، امام علی (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید:

«كَانَ أَشْجَعَ النَّاسِ قُلُبًا، وَأَعْطَاهُمْ كَفًّا، وَأَصْدَقَهُمْ لَهْجَةً»^۶

این توصیفات، نه تنها بر عظمت فردی پیامبر (ص)، بلکه بر نقش الگویی ایشان برای جامعه اسلامی تأکید دارد. در مقاله‌ای با عنوان «اخلاق پیامبر (ص) در قرآن و سیره» (۱۳۹۸)، نویسنده با بررسی سیره‌ی عملی رسول خدا (ص) می‌نویسد:

«رفتار پیامبر (ص) با دوستان و دشمنان، الگویی بی‌بدیل از توازن بین عدالت و مهربانی است. ایشان حتی در سخت‌ترین شرایط، از اصول اخلاقی عدول نمی‌کردند.»^۷

جهان شمولی رسالت و رحمت برای عالمین

۱. محمدی، ۱۴۰۱، ص ۳۴

۲. سوره قلم، آیه ۴

۳. سوره نساء، آیه ۷۷.

۴. نساء: ۷۶

۵. طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۲۰، ص ۱۲۳

۶. دشتی، ۱۳۷۹، خطبه ۹۶.

۷. فاضلی، ۱۳۹۸، ص ۵۸.

۳. حضرت ابراهیم (ع) از خداوند تقاضا کرد تا در روز قیامت خوار و ذلیل و رسوا نشود: «وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ»^۱.
به پیامبر اکرم (ص) وعده عدم خزی داده شده است: «يَوْمَ لَا يَخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ»^۲.
۴. حضرت شعیب (ع) از خدا طلب فتح کرد: «رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا»^۳. به پیامبر اکرم (ص) مژدی نصرت داده شد: «وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ»^۴.
۵. حضرت موسی (ع) گفت: پروردگارا! به من شرح صدر عنایت کن: «رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي»^۵. به پیامبر اکرم (ص) عنایت شده بود: «أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ»^۶.
۶. حضرت موسی (ع) از خدا آسانی امور را درخواست کرد: «وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي»^۷. به پیامبر اکرم (ص) مژدهی آسان شدن کارها داده شد: «وَوَيْسُرُكَ لِلْيسْرِ»^۸.
۷. حضرت ابراهیم (ع) در میان شعله‌های آتش، تنها خدا را به یاد آورد و گفت: خدا مرا بس است: «حَسْبِيَ اللَّهُ»^۹.
خداوند به حبیبش فرمود: خدا تو را کفایت می‌کند: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ»^{۱۰}.
۸. حضرت ابراهیم (ع): «إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي»^{۱۱}؛ من به سوی پروردگارم رهسپارم». خداوند محمد (ص) را به سوی خودش برد: «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ»^{۱۲}.
۹. حضرت ابراهیم (ع) از خداوند درخواست کرد تا نام نیکو برایش قرار دهد: «وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ»^{۱۳}. خداوند به حبیبش فرمود: و همانا ما یاد تو و نام تو را به اوج رساندیم: «وَوَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ»^{۱۴}.

۱. سوره شعراء، آیه ۸۷.

۲. سوره تحریم، آیه ۸.

۳. سوره اعراف، آیه ۸۹.

۴. سوره فتح، آیه ۳.

۵. سوره طه، آیه ۲۵.

۶. سوره شرح، آیه ۱.

۷. سوره طه، آیه ۲۶.

۸. سوره اعلی، آیه ۸.

۹. سوره توبه، آیه ۱۲۹.

۱۰. سوره انفال، آیه ۶۴.

۱۱. سوره صافات، آیه ۹۹.

۱۲. سوره اسراء، آیه ۱.

۱۳. سوره شعراء، آیه ۸۴.

۱۴. سوره شرح، آیه ۴.

۱۰. حضرت ابراهیم (ع) به خداوند سوگند خورد: «وَتَاللّٰهِ لَاكَيْدَنَّ أَصْنَامَكُمْ»^۱. خداوند به جان پیامبرش محمد (ص) قسم می خورد: «لَعْمُرُكَ...»^۲

۱۱. حضرت ابراهیم (ع) با واسطه به مقام قُرب خداوند رسید: «وَكَذٰلِكَ نُرِىْ اِبْرٰهِيْمَ مَلٰكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ...»^۳. حبیب خدا (ص) بدون واسطه به قدری به خدا نزدیک می شود که در عقل ناید: «ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى. فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰی»^۴.

۱۲. حضرت ابراهیم از خداوند درخواست کرد: خدایا! خودت من و فرزندانم را از عبادت بت ها دور کن: «وَ اجْنُبْنِیْ وَ بَنِیْ اَنْ تَعْبُدَ الْاَصْنَامَ»^۵. خداوند درباره اهل بیت پیامبرش محمد (ص) می فرماید: همانا خداوند می خواهد که رجس و ناپاکی را از شما اهل بیت دور کند و شما را پاک و طاهر گرداند: «اِنَّمَا یُرِیْدُ اللّٰهُ لِیْذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیْرًا»^۶. و این فضیلت، انحصاری است و جز به خاندان پیامبر (ص) به هیچ کس دیگر داده نشده است، زیرا با «اِنَّمَا» حصر شده است.

۱۳. چه مقامی بالاتر از این که خداوند درباره ی پیامبرش می فرماید: باشد که پروردگارت تو را به مقام شایسته مبعوث نماید: «عَسٰی اَنْ یَّبْعَثَکَ رَبِّکَ مَقَامًا مَّحْمُودًا»^۷.

مرحوم علامه طباطبایی می گوید: خداوند مقام پیامبرش را «محمود» توصیف کرد، بدون این که هیچ قیدی داشته باشد و این مقامی است که همه، او را ستایش می کنند و آن کس که همه او را می ستایند بی گمان مورد پذیرش همه است و همه از او استفاده می برند و بهره می جویند. از این روی «مقام محمود» را تفسیر کرده اند به مقامی که تمام خلایق او را بر آن ثنا می گویند و آن مقام شفاعت کبری در روز قیامت است.^۸

۱۴. و کیست جز پیامبر اکرم (ص) که خداوند و فرشتگان بر او سلام و درود می فرستند، آن گاه خداوند به مؤمنان دستور می دهد که شما هم باید بر او درود بفرستید: «اِنَّ اللّٰهَ وَ مَلٰٓئِکَتَهُ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِیْمًا»^۹.

۱. سوره انبیاء، آیه ۵۷.

۲. سوره حجر، آیه ۷۲.

۳. سوره انعام، آیه ۷۵.

۴. سوره نجم، آیات ۸-۹.

۵. سوره ابراهیم، آیه ۳۵.

۶. سوره احزاب، آیه ۳۳.

۷. سوره اسراء، آیه ۷۹.

۸. المیزان، ج ۱۳، ص ۱۷۵.

۹. سوره احزاب، آیه ۵۶.

نتیجه گیری

بررسی آیات قرآن کریم، تفاسیر برجسته شیعی عصر حاضر، روایات معصومین (ع)، و مقالات علمی معتبر، گواهی روشن بر برتری پیامبر اکرم (ص) نسبت به دیگر انبیای الهی است. خاتمیت، مقام شفاعت کبری، تجلیل الهی در خطاب، عظمت اخلاقی، جهان شمولی رسالت، معراج آسمانی، و مهیمن بودن قرآن، نرمی و صلابت قلب صراط مستقیم تنها بخشی از امتیازات منحصر به فرد ایشان است. این ویژگی‌ها نه تنها برتری شخصیت و رفتار رسول خدا (ص)، بلکه کمال دین اسلام را به عنوان دینی جامع، جاودان، و پاسخگوی نیازهای بشر اثبات می‌کند. تمسک به سیره و آموزه‌های ایشان، تنها راه نجات بشریت و دستیابی به سعادت دنیوی و اخروی است.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. امام خمینی، روح الله. تفسیر سوره حمد. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
۳. جوادی آملی، عبدالله. تفسیر موضوعی قرآن کریم (جلد ۸: سیره رسول اکرم). قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۸.
۴. حسینی، سید محمد. «شفاعت کبری در اندیشه شیعه». مجله کلام اسلامی، شماره ۸۹، ۱۴۰۰، ص ۶۵-۸۰.
۵. دشتی، محمد. نهج البلاغه. قم: مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین، ۱۳۷۹.
۶. رضوی، سید حسن. «خاتمیت پیامبر اسلام در قرآن و روایات». مجله پژوهشهای قرآن و حدیث، شماره ۴۵، ۱۳۹۹، ص ۴۰-۵۵.
۷. شریعتی، علی. «مهمینیت قرآن در اندیشه علامه طباطبایی». فصلنامه مطالعات قرآن و حدیث، شماره ۳۲، ۱۴۰۲، ص ۷۵-۹۰.
۸. طباطبایی، سید محمدحسین. المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰ ق.

۹. عبداللهی، محمد. «صلوات بر پیامبر (ص) در قرآن و حدیث». پژوهشنامه علوم قرآن و حدیث، شماره ۲۲، ۱۴۰۱، ص ۳۰-۴۵.
۱۰. فاضلی، محمد. «اخلاق پیامبر (ص) در قرآن و سیره». مجله اخلاق اسلامی، شماره ۱۵، ۱۳۹۸، ص ۵۵-۷۰.
۱۱. کلینی، محمد بن یعقوب. اصول کافی. ترجمه حمید احمدی جلفایی. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۲. کاظمی، مرتضی. «جهانشمولی اسلام در قرآن». فصلنامه مطالعات اسلامی، شماره ۶۷، ۱۴۰۰، ص ۸۵-۱۰۰.
۱۳. محمدی، علی. «رحمت پیامبر (ص) در قرآن و حدیث». مجله علوم حدیث، شماره ۱۸، ۱۳۹۶، ص ۶۰-۷۵.
۱۴. مهدوی، حسین. «معراج پیامبر (ص) در تفاسیر شیعه». نشریه پژوهشهای دینی، شماره ۲۵، ۱۳۹۷، ص ۱۱۰-۱۲۵.
۱۵. نجفی، محسن. «الگوپذیری از سیره پیامبر (ص) در عصر حاضر». مجله تاریخ و تمدن اسلامی، شماره ۴۴، ۱۴۰۱، ص ۱۲۰-۱۳۵.